

УДК 811.161.2:81'342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-205-34>

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БЕЗОСОБОВИХ ФОРМ НА *-НО*, *-ТО* У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

SYNTACTIC FEATURES OF IMPERSONAL FORMS IN *-NO*, *-TO* IN SLAVIC LANGUAGES

Щербій Н.О.,

orcid.org/0000-0002-1431-9595

Scopus-Author ID: 57487703100

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри слов'янських мов

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті описано статус та походження форм на *-но*, *-то* в слов'янському мовознавстві. Закцентовано увагу на їхньому особливому місці в слов'янських мовах, зокрема в українській та польській. Розглянуто семантичні та морфологічні особливості цих форм у слов'янських мовах. Охарактеризовано їхній гібридний характер. Показано, що лише в польській та українській мовах ці форми відрізняються від пасивних дієприкметників і стали особливим морфологічним явищем, тоді як у чеській та російській мовах вони перебувають у межах дієприкметникової парадигми. Порівняно синтаксичні особливості безособових форм на *-но*, *-то* у слов'янських мовах. Відповідно виділяємо такі моделі речень з формами на *-но*, *-то*: генітивна, яка має два об'єктні різновиди: родовий партитивний і родовий власне-об'єкта. У польській та українській мовах цей тип нечисленний; дативна модель, яка властива тим дієслівним формам, що мають дативну рекцію; інструментальна, в якій уживається орудний відмінок знаряддя, засобу, способу чи причини, є також нечисленною; локативна модель, що проявляється в неповних конструкціях, де пропущено локатив; акузативна модель, яка характерна для української та польської мов, а саме здатність керувати здебільшого знахідним відмінком прямого об'єкта результативного стану. Акузативна модель поділяється на кілька типів: заперечний, пропозитивний та інфінітивний. Українським безособовим реченням з дієслівною формою на *-но*, *-то* і прямим додатком у формі знахідного відмінка зазвичай відповідають чеські двоскладні пасивні конструкції або неозначено-особові речення, а також вони можуть передавати не лише людську діяльність, а й природні фізичні явища, що не залежать від людської волі. Усі ці синтаксичні типи вживання форм на *-но*, *-то* проаналізовано в сучасних текстах української, польської, чеської та сербської мов, виокремлених з Національних корпусів цих мов.

Ключові слова: дієслово, форми на *-но*, *-то*, безособовість, синтаксичні функції, слов'янські мови.

The article describes the status and origin of the forms ending in *-no*, *-to* in Slavic linguistics. Special attention is given to their distinctive role in Slavic languages, particularly in Ukrainian and Polish. The semantic and morphological peculiarities of these forms in Slavic languages are examined, emphasizing their hybrid nature. It is shown that only in Polish and Ukrainian do these forms differ from passive participles and have become a specific morphological phenomenon, while in Czech and Russian they remain within the participial paradigm. The syntactic features of impersonal forms ending in *-no*, *-to* in Slavic languages are compared. The following sentence patterns with forms ending in *-no*, *-to* are distinguished: genitive, which has two object varieties: genitive partitive and genitive proper-object. This type is infrequent in Polish and Ukrainian. The dative pattern, characteristic of verb forms with dative government, and the instrumental pattern, which uses the instrumental case for instruments, means, manner, or cause, are also infrequent. The locative pattern manifests itself in incomplete constructions where the locative is omitted. The accusative pattern, typical in Ukrainian and Polish, involves the ability to govern mostly the accusative case of a direct object in a resultative state. The accusative pattern is further divided into several types: negative, propositional, and infinitive. Ukrainian impersonal sentences with verb forms ending in *-no*, *-to* and a direct object in the accusative case usually correspond to Czech two-word passive constructions or indefinite-personal sentences, and they can also convey not only human actions but also natural physical phenomena that are not dependent on human will. All these syntactic types of using forms ending in *-no*, *-to* are analyzed in contemporary texts of Ukrainian, Polish, Czech, and Serbian, extracted from the National Corpora of these languages.

Key words: verb, forms ending in *-no*, *-to*, impersonality, syntactic functions, Slavic languages.

Постановка проблеми. Форми на *-но*, *-то* є специфічною особливістю слов'янських мов, зокрема української мови, в якій активно уживаються передусім у науковій мові. Основна функція загальнослов'янських форм на *-но*, *то* – це безособова предикативна модель, особливість якої полягає у вираженні дії, що виконується людьми, при цьому не називаються виконавці цієї дії. Це означає, що ці форми предикативно не поєднуються з номінативним підметом. Відсутність у таких реченнях іменника в називному відмінку дало ще одну назву цим конструкціям – безпідметові чи безособові. Прийнято вважати, що підмет зазвичай має бути в називному відмінку, відповідно, якщо в реченні немає підмета в називному відмінку, то речення є безпідметовим. Але якщо ствердити наявність підмета в інших відмінках, то речення з формами на *-но*, *то* можна буде тоді кваліфікувати як двокомпонентні. Утім, у багатьох випадках у реченнях із цими формами уживається суб'єкт (виконавець) дії в орудному чи іншому відмінку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ці форми були предметом вивчення науковців на ґрунті української мови (О. Курило, С. Смеречинський, О. Матвієнко, Ю. Шевельов, В. Русанівський, К. Городенська, О. Лаврінець, М. Гінзбург); польської (Н. Koneczna, А. Wierzbicka) російської мови (О. Бондарко, Ю. Князев), польської та української (D. Wiczorek), російської та польської (А. Doros), чеської та української мов (Й. Андерш, М. Калениченко). Незважаючи на таку увагу мовознавців, залишається певна кількість невизначених аспектів, зокрема щодо порівняння цих форм у споріднених мовах, виокремлення як спільних, так і відмінних особливостей. Окрім того, жодне з досліджень не розглядає ці форми як гібридні дієслівні форми, що успадкували риси кількох частин мови, чим і зумовлена актуальність дослідження.

Мета дослідження – визначити статус форм на *-но*, *-то* в слов'янському мовознавстві, дослідити синтаксичні особливості цих форм у деяких слов'янських мовах, виокремити спільні та відмінні риси.

Виклад основного матеріалу. На думку О. Мельничука, безособові односкладні речення з дієприкметниковими формами на *-но*, *-то*, що вживаються з прямими додатками, є результатом порівняно пізньої видозміни двоскладної структури речень з пасивно-дієприкметниковим присудком у формі середнього роду (на *-но*, *-то*) під впливом дещо давніших за походженням безособових пасивних зворотів [7, с. 143].

Форми на *-но*, *-то* є загальнослов'янським мовним явищем, що набуло своїх особливостей у кожній із мов, зокрема, найістотніших – у польській та російській. У польській та українській мовах дієслівні форми на *-но* (*-но*), *-то* (*-то*) відрізняються морфологічно і функціонально від пасивних дієприкметників середнього роду. Тоді як у чеській і російській мовах ті самі пасивні дієприкметники на *-но* (*-но*), *-то* (*-то*) можуть уживатися як у двоскладних пасивних конструкціях із підметом середнього роду, так і в безособових реченнях. У польській та українській мовах речення з дієслівними формами на *-но* (*-но*), *-то* (*-то*) не вказують на особу, а дають можливість авторові сконцентрувати увагу читача на події, що відбувалася чи відбудеться. Їх використання сприяє зменшенню ролі конкретної особи в тій чи іншій події, яка описується в тексті, тобто умовно дистанціюють предмет дії від особи, що її виконувала, тобто основний акцент робиться саме на дії. Відповідно, на відміну від дієприкметників, при таких формах не може уживатися дійова особа в орудному відмінку, однак у них може бути орудний відмінок знаряддя, засобу, способу чи причини.

Українські форми на *-но*, *то* у функції предиката в реченні відкривають синтаксичну позицію для сполучного компонента в його нетрадиційному розумінні – залежних відмінках. Відповідно виділяємо такі моделі речень з формами на *-но*, *то*:

1) Генітивна модель. Родовий відмінок є одним із морфологічних варіантів об'єктної синтаксеми і нерідко взаємодіє зі знахідним у цій же функції. Ця взаємодія полягає в тому, що домінантним об'єктним відмінком у граматичній структурі української мови є знахідний, виражаючи суто відмінкову власне-об'єктну семантику, а родовий виступає підпорядкованим

знахідному, передаючи, крім об'єктного відмінкового значення, невластиві категоріальній відмінковій природі супровідні значення. У вторинному власне-відмінковому значенні об'єкта родовий відмінок сучасної української мови виявляє специфіку функціонування у придієслівній, приприкметниковій та приприслівниковій позиціях, де він заступає грамеми знахідного відмінка. Такий родовий можна розчленувати на два об'єктні різновиди: родовий партитивний і родовий власне-об'єкта. Передусім за ознакою партитивності відрізняється об'єктний родовий від знахідного в цій же функції. Партитивна семантика родового відмінка є не власне-відмінковою семантикою, а супровідною до відмінкового значення, пов'язаного з об'єктністю [5]. Як зауважує І. Вихованець, «партитивне значення – це вказівка на параметри кількості, що окреслює протиставлення речовин або сукупності предметів за ознакою неозначеності/означеності, тобто те, що інколи узагальнено називають квантифікацією» [3, с. 72].

Граматична система сучасної української мови налічує два типи родового партитивного:

1) родовий, що виражає неповне, часткове охоплення об'єкта дією. Це різновид більш поширений, ніж інший. Родовий партитивний відмінок у цій функції може позначати речовину – предмет, який у разі поділу на частини не втрачає своїх понятійних ознак, напр.: укр. *А вже як почався банкет, привезено на шести верблюдах скляницю кришталеву, в яку **налито** вина відер п'ятсот і кілька гарнців* (Павло Загребельний); ... *посадили молодих за стіл, страви ж було усякої **наварено**, була ж і горілка, була й варена* (Григорій Квітка-Основ'яненко); пол. *No i do tych talerzy **nalano** nam zupy mlecznej* (Tadeusz Isakowicz-Zaleski);

2) родовий, який виражає повне охоплення об'єкта дією, але з обмеженням у часі її перебігу (родовий об'єкта зі значенням тимчасового користування). Другий різновид родового партитивного, що включає широкі пласти іменникової лексики (тут виступають іменники, що не допускають вираження частковості, неподільності), зумовлює сполучення цієї форми з дієсловами певного лексичного значення типу *позичити, взяти, дати, дістати, забрати, попросити*, тобто має вузьку лексичну базу дієслівних предикатів.

Варто зауважити, що хоча в польській мові спостерігається тенденція поширення уживання родового відмінка в різних конструкціях розмовної мови, однак з безособовими формами таких прикладів не знаходимо багато. Подібну ситуацію спостерігаємо і в українській мові. Отже, можна кваліфікувати, що цей тип практично не властивий польській та українській мовам.

2) Дативна модель, яка виражається формами, що походять від дієслів, які сполучаються з давальним відмінком, як наприклад: *вибачати, прощати, дякувати, віддячити, боліти, бажати, запропонувати* та ін. // *dawać, podarować, sprzedawać, kraść, pomagać, uszkodzić, ufać, wierzyć, mówić, przypomnieć, opowiedzieć, dokuczać, podobać się, dziękować, dziwić się, zazdrościć, kibicować, życzyć, wybaczyć*. Варто зазначити, що не всі дієслова утворюють форми на *-но, -то* в українській мові, на відміну від польської, як-от: *dziękowano, pomagano, wierzono, mówiono, dokuczano, kibicowano, dziwiono się, przypomniano, zazdroszczono, podobano się*. Порівняймо: *Ślawek zdobył w swojej kategorii pierwsze miejsce. Podobnie kibicowano pozostałym zawodnikom* (Tygodnik Rybnicki) – дативна конструкція в польській мові і відсутність відповідної форми на *-но, -то* в українській мові. Порівняймо: *Zazdroszczono mi swobody, zabawek i książek, nie mając pojęcia, że czasem pracuję ciężiej niż inni – głową* (Ewa Białołęcka); *Ciekaw jestem, jakie warunki zaproponowano pani?* (Tadeusz Dołęga Mostowicz).

Деякі форми хоч і фіксуються в Корпусі української мови, проте поодинокі, як-от: *крадено* (5), *давано* (21), *вибачено* (2 приклади) тощо. В інших фіксуємо відмінну реакцію: *Все, що у вас було попереду **крадено** все то я сам!* (Борис Грінченко) – українська акузативна модель і польська дативна модель з такою ж формою: *Towarzystwa nieufnie podchodzą też do pechowców, **którym** już kilkakrotnie **kradziono** samochód, a w szczególności gdy był on wykorzystywany zarobkowo* (Gazeta Ubezpieczeniowa).

3) Інструментальна модель. Д. Вечорек стверджує, що в українській мові відсутня інструментальна модель [11, с. 40]. Дозволимо собі не погодитися з таким твердженням, бо сучасні

корпусні дані дають можливість ширше дослідити матеріал, і у ГРАК фіксуємо й інші слововживання, зокрема уживається орудний відмінок знаряддя, засобу, способу чи причини, як-от: *Тісно, парно, накурено цигарками...* (Земельні справи Лугинського району) чи ...у *світлиці нар іще надихано сонними*, *всюди по землі валяються ковдри, а я вже в комп'ютерній комірчині за нарами, я вже давно знаю, що мені тут потрібно, тож роблю це одразу* (Яхим Топол); *Соняшники вже порізано, повимолочено дрючками або качалкою*, і *насіння лежить у мішку на тапчані біля печі* (Євген Гуцало), однак погоджуємося, що такі приклади поодинокі, так само як і в польській мові, напр.: *Jeśli już nie było innego wyjścia - palono nartami w piecach, ale na ogół każdy gdzieś je schował, czy to w tajnej kolebie w górach, czy przyrzucił sianem na przygórku* (Tomasz Domaniewski).

Зазначимо, що в реченнях чеської мови із предикативними дієприкметниковими формами на *-no*, *-to* зрідка можливий орудний відмінок дійової особи, але зазвичай його опускають [4, с. 148; 1, с. 164].

4) Локативна модель. Дослідниця Д. Вєчорек стверджує, що локативна модель проявляється в неповних конструкціях, де пропущено локатив, і наводить поодинокий приклад, взятий з праці Г. Гнатюк: *Димом накурено*, однак з поміткою, що ця конструкція неповна, бо пропущено 'в кімнаті', відповідно можна трактувати як локативну [11, с. 40]. Однак в ГРАК фіксуємо різні локативні моделі, як-от: *Ще за 5 таких проголосовано на минулій сесії* (Інтернет-газета «Фіртка»); *Нові світлофори встановлено на таких перехрестях: перехрестя вул. Коновальця - вул. Сахарова; перехрестя вул. Бандери - вул. Ребета* (Інтернет-газета «Фіртка»). У польській мові також обсервуємо таку перфектну модель: *Bardzo lubię patrzeć na to zdjęcie Wilbera, które zamieszczono na okładce Jednego smaku* (Sonia Raduńska).

5) Акузативна модель. За допомогою знахідного відмінка виражається, як правило, чітка окресленість, означеність предмета, а за допомогою родового – неозначеність предмета. Характерною особливістю предикативних форм на *-no*, *-to* в українській та польській мовах є їхня здатність керувати здебільшого знахідним відмінком прямого об'єкта результативного стану. Для української мови це пояснюється тим, що форми на *-no*, *-to* утворюються здебільшого від перехідних дієслів, які поєднуються зі знахідним відмінком. Акузативну модель варто розширити до кількох типів:

А) Заперечний тип. На відміну від російської мови, де негация є структурно-смысловим компонентом заперечних речень, в українській мові негация викликає тільки часткові зміни, не змінюючи самої моделі речення, наприклад: *Каву не подано. Каву не випито. – Каву подано. Каву випито*. У російській мові ж спостерігаємо різні типи: *Записки не оставлено. – Записка не оставлена*. В українській мові спостерігається тенденція до активізації знахідного, особливо в наукових, професійно-технічних текстах та в усному мовленні. Відбувається зрушення усталеної норми. В умовах двомовності спілкування в Україні ця тенденція знаходить підтримку в російській мові, у якій все більше закріплюється знахідний прямого об'єкта при дієсловах з часткою *не* [2]. Порівняймо: *Порушень закону під час підрахунку голосів на виборчих дільницях не зафіксовано* (Газета «День») і *Особу одного загиблого на місці вибуху чоловіка, досі не встановлено* (Газета «День»). У польській мові у заперечних конструкціях можливий тільки родовий відмінок: *Na Kazimierza nie zwrócono najmniejszej uwagi* (Leon Kruczkowski).

Б) Пропозитивний тип. Об'єкт представлений пропозицією у функції нетрадиційного підмета (традиційний – у функції прямого додатка). Пропозитивний об'єкт вводиться прямоперехідною формою і займає позицію, яка відповідає позиції акузативного імені, наприклад: *Стверджено, що сім'ї вже немає і на кожного з подружжя припадає частина нажитого майна* (Ніна Смик). В українській мові конструкції такого типу поширені в різних типах текстів, навіть серед афоризмів, як-от: *Сказано, одна біда не йде, а копу за собою веде; Сказано: сім раз мірай, а раз ріж; Сказано ж: хто шукає, той і знаходить, хто стукає, тому й відчиняють; Сказано ж, як пошлюбиться, то й полюбиться*.

Для підсилення афористичного значення в препозиції до форм на *-но*, *-то* уживаються слова 'як то', 'як це' у функції корелятивно-співвідносного слова в складі складнопідрядного речення: *Пропозиція, на думку Голови, може набрати більшість в залі, вона за змістом, за змістом вона така сама, але це не стовідсотково перша редакція президентського законопроекту, як це сказано в листі МВФ* (Стенограми засідань Верховної Ради України).

У польській мові спостерігаємо подібну ситуацію: *W kilku z nich wykazano że kobiety stosujące HTZ częściej chorowały na nowotwory, nadciśnienie i zawały serca* (Gazeta Poznańska).

В) Інфінітивний тип. Незважаючи на зауваги деяких мовознавців, що форми на *-но*, *-то* не поєднуються з інфінітивами [8, с. 25], ряд форм, утворених від каузативних дієслів, сполучаються з інфінітивами, наприклад: *Слугам було суворо наказано нікого не впускати і постійно вартувати входні двері* (Юрій Винничук); *Процедури рекомендовано робити кілька разів на тиждень* (Інтернет-газета «Високий замок»). У польській мові можливе уживання форм на *-но*, *-то* з інфінітивом: *Dopiero po wojnie, jak nasz majątek rozparcelowano, a nam zabroniono mieszkać w pobliżu, zaczęli do drzwi stukać dawni fornale i próbowali wcisnąć jakąś zapłatę za ziemię, którą im państwo przecież darowało* (Wojciech Żukrowski), однак на прикладі слова *zakazano* знаходимо в НКЖР 319 прикладів, з яких тільки 23 сполучаються з інфінітивом, а всі інші – з віддієслівними іменниками, як-от: *Okazało się, że kierowcy korzystający z usług brokera chcieliby, żeby **zakazano prowadzenia** pojazdów starszym kierowcom* (Gazeta Ubezpieczeniowa), що ще раз підтверджує факт частішого уживання в польській мові віддієслівного іменника замість інфінітива.

Як бачимо, інфінітив виступає об'єктом у прямоперехідних *-но*, *-то* формах, тобто займає позицію аказативного імені. Дослідники інфінітивів не заперечують його об'єктну функцію. Проаналізуємо: *Najlepszym przykładem takiego sporu jest głośna sprawa serwisu Google News, któremu w ubiegłym roku decyzją sądu **zakazano publikować** fragmentów belgijskich gazet* (Dziennik Internautów), де виділений інфінітив виступає у формі прямого додатка в знахідному відмінку, тобто виконує функцію об'єкта.

У чеській мові безособовим формам на *-но*, *-то* відповідають двоскладні речення без прямих додатків у знахідному відмінку. Відповідно, основна відмінність між чеськими та польськими і українськими предикативними формами на *-но*, *-то* полягає в нездатності керувати знахідним відмінком іменника чи його еквівалента. Тому українським безособовим реченням з дієслівною формою на *-но*, *-то* і прямим додатком у формі знахідного відмінка зазвичай відповідають чеські двоскладні пасивні конструкції або неозначено-особові речення [4, с. 164; 1, с. 267]. Іншою суттєвою відмінністю чеських форм на *-но*, *-то* є те, що вони передають не лише людську діяльність, а й природні фізичні явища, що не залежать від людської волі, напр.: *Když je venku poštournou a sychravo, můžou vaši náladu zlepšit i roztomilé maličkosti* (X (2011): JOY, č. 8/2011), або станів чи процесів, що не зумовлені волею діяча або не залежать від будь-якої причини, напр.: *Divokými horstvy a hvozdy uzavřeno bylo bohaté království Erinino* (J. Opolský). Водночас такі односкладні речення вживаються і на позначення різних дій і станів у сфері людських стосунків, напр.: *Žádné z nich by nemělo být zabito ani zničeno Umačkáno bylo dvanáct set věřících a diváků* (K. Čapek); *Došlo ke střelbě, padesát manifestantů bylo zabito a tisíc zatčeno* (P. Tigris); *Ženské hnutí bylo rozluštěno* (H. Malířová); *Bylo hned obaleno lži a chutě vrháno za Emou jako koule bláta* (K. Sezima) [4, с. 146].

Як показують наші спостереження, специфічна семантична риса (неозначеність або нерелізованість агенса) чеських безособових речень зближує їх з неозначено-особовими реченнями і робить можливим запитання ким? Пор.: *Tolik bylo měňavých bodů a svitků s rozvahou do textu položeno!* (J. Opolský) – *Tolik měňavých bodů a svitků bylo s rozvahou do textu Jardou položeno!* – *Tolik měňavých bodů a svitků s rozvahou do textu Jarde položil;* *Bylo mu uloženo vyplatit oslovenému dvacet korun* (V. Dyk) – *Bylo mu soudem uloženo vyplatit oslovenému dvacet korun* – *Soud mu uložil vyplatit oslovenému dvacet korun;* *Mnoho dětí bylo umačkáno, několik žen odneseno polomrtvých* (K. Sezima) – *Mnoho dětí bylo rytíři umačkáno, několik žen odneseno polomrtvých* –

Mnoho dětí rytíři umačkali, několik žen odnesli polomrtvých, що, своєю чергою, призводить до зміни типу і структури речення;

Чеські граматисти відзначають, що у сучасній чеській літературній мові предикативні форми на *-no*, *-to* утворюються найчастіше від дієслів доконаного виду, рідше пов'язуються з основами недоконаних дієслів. Проаналізовані безособові речення з предикативними формами на *-no*, *-to* узгоджуються з висновками Й. Андерша про те, що такі утворення від дієслів недоконаного виду не можна вважати регулярним явищем, оскільки саме повідомлення про дію в її результативній, а не в процесуальній сутності є характерною рисою таких речень [1, с. 164]. Напр.: *Zbudovano bez regulačního plánu* (К. Sezima); *Pod stromy už take plničko listů napádáno* (Мája Z.: 51); *Naprosto vyloučeno* (К. Čapek); *Množství jablek, broskví a mukyní strženo bylo se stromů tíhou a dozrálostí* (J. Opolský); *Mnoho spisovatelů bylo umlčeno a pronásledováno* (Р. Tigrid); *Jak ho použít bylo napsáno na přilepené cedulce* (Н. Pavlovská).

У сербській мові форми на *-no*, *-to* уживаються в одночлених, безпідметових реченнях, у яких присудок виражено за допомогою пасивного дієприкметника і в безособовій формі. Однак, на відміну від пасивних дієприкметників, вони відрізняються від них на морфологічному та синтаксичному рівні. Зокрема, безособові дієприкметникові речення мають у своєму складі безособовий присудок, який виключає позицію підмета, і вони утворюються від неперехідних і перехідних дієслів, причому останні втрачають валентність, оскільки доповнюються об'єктом. За багатьма своїми ознаками безособові дієприкметникові речення найбільше наближені до класичних безособових, хоча між ними є певні відмінності, зокрема щодо способу утворення від дієслів, а також щодо можливості вираження агентивного доповнення.

Процедура знеособлення предиката цих речень блокує введення суб'єкта речення – пацієнса – і призводить до іншої відмінності між ними та пасивними реченнями. Відомо, що пасивні речення утворюються виключно від перехідних дієслів, а ті, що утворені за моделлю пасивного дієприкметника від неперехідних дієслів, є прикметниками [6, с. 426; 9, с. 41]. Порівняймо: : *Проломиле се шљиве над прилазом, а Ђогат наочит и пропет*, место мене најављује нам улазак у авлију (Стојановић, 35); *Цераром су сви разочарани*, замерају му да није био довољно одлучан у важним тренуцима за земљу и да је био превише везан за Брисел (ВН, 12. 03. 2018. Е); у том контексту, уз став да је примарни циљ земље Европа и реалности да је народ проруски **опредељен**, власт покушава да нађе средину (ВН, 12. 03. 2018. Е); *Цијела породица била је преко ноћи **разорена***, а Ијан је био ријешен да иде до краја (ГС, 27. 02. 2018. Е).

Це правило діє без винятків щоразу, якщо від неперехідного дієслова утворюється форма за моделлю пасивного дієприкметника, то виступає дієприкметник. Якщо йдеться про безособові дієприкметникові речення, то присудок у них часто утворюється від неперехідних дієслів і дієприкметникова функція пасивного дієприкметника не втрачається. Наприклад: *Незванично **сазнајемо да је** на лицу места одмах [...] **пронађено** 21 чаура, а **пуцано је** из аутоматског оружја* (П. 21. 09. 2013. Е); *На четворочасовној седници УО ниједном речи није поменуто програм Културног центра [...], али **је** зато **полемисано** о рачуну за такси превоз* (П. 12. 10. 2013. Е); *Младобосанцима **је суђено** за велеиздају, јер је у том случају запређена казна била смртна* (ВН, 09. 01. 2014. Е); *Признају да са Арапима **није разговарано** о правним детаљима* (НИН, 30.01. 2014, 32); *Овде је обрнут случај о оног на који **је наилажено** (усмено излагање); **Да је поступљено** тако, можда би [...] данас био жив* (П. 29. 10. 2014. Е); ***Констатовано је да је** у року од годину дана [...] **поступљено** у складу са 21 препоруком* (П. 12. 10. 2013. Е), де виділені слова входять до складу дієслівного присудка в безособовому значенні.

Коли йдеться про присудок безособових речень, можлива часткова втрата дієслівного компонента, однак тоді виступає прислівник, пор.: *Твојој глави **би суђено** за вијенац се свој продати* (Његош); *Било је у њему неко саучешће, утеха, али и храброст и решеност: **писано је**, нема се куда* (Станковић); *Под њима, заморени, траже хлада, љубе се испод тих сувих грана, којима **је суђено** да угину ондје гдје су и одрасле – у лијепој, цвијетној планини* (Ћипико); *Кад*

је тако суђено, боље што пре, јер мање и жалости (Домановић); Очигледно, пуковнику није било суђено да на овој земљи проживи још неколико мирних месеци у рају који се зове одсуство његове жене (Андрић); Госпа Ноли није било суђено да види свој крај (Секулић); Али, иза прстена аустроугарских грађевина постојала је плитка река на коју нам је било забрањено одлазити (Капор).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Форми на *-но*, *-то* є загальнослов'янським мовним явищем, що набуло своїх особливостей у кожній із мов, зокрема найістотніших – у польській та російській. У польській та українській мовах дієслівні форми на *-но* (*-но*), *-то* (*-то*) відрізняються морфологічно і функціонально від пасивних дієприкметників середнього роду. Тоді як у чеській і російській мовах ті самі пасивні дієприкметники на *-но* (*-но*), *-то* (*-то*) можуть уживатися як у двоскладних пасивних конструкціях із підметом середнього роду, так і в безособових реченнях. У польській та українській мовах речення з дієслівними формами на *-но* (*-но*), *-то* (*-то*) не вказують на особу, а дають можливість авторові сконцентрувати увагу читача на події, що відбувалася чи відбудеться. Їх використання сприяє зменшенню ролі конкретної особи в тій чи іншій події, яка описується в тексті, тобто умовно дистанціюють предмет дії від особи, що її виконувала – основний акцент робиться саме на дії. На відміну від дієприкметників, при таких формах не може уживатися дійова особа в орудному відмінку, однак у них може бути орудний відмінок знаряддя, засобу, способу чи причини. Українські дієслівні форми на *-но*, *-то*, на відміну від польських, втратили значення минулості, але зберегли значення результативності (одноразової – для форм доконаного виду й багаторазової – для форм недоконаного виду). Через це їх переважно вживають із нульовою дієслівною зв'язкою, проте дієслівна зв'язка *було* або *буде* можлива з метою підкреслення передминулості чи майбутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андерш Й. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. Київ, 1987.
2. Беляев Ю.І. Родовий чи Знахідний? *Матеріали інтернет сторінки Інституту української мови НАН України*. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine19-16.pdf>
3. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
4. Калениченко М. Безособові речення з дієслівними формами на *-но*, *-то* у чеській мові. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського* : збірник наукових праць. Київ, 2009. С. 144–148.
5. Межов О. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення : дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 1998.
6. Милошевић К. Неки аспекти семантичког односа конструкција пасивен (са трп-ним придјевом) и рефлексивне у савременом српском језику. *Књижевни језик*. 1994. № 1/3–4. С. 63–86.
7. Мельничук О. Розвиток структури слов'янського речення. Київ, 1966.
8. Слинько І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання / І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська. Київ, 1994.
9. Танасић С. Синтакса пасива у савременом српском језику. Београд, 2014.
10. Щербій Н. О. Гібридні дієслівні форми на *-но*, *-то* в українській мові (на тлі слов'янських мов). *Zeszyt naukowy prac Ukrainoznawczych*. 2022. Т. 8. С. 89–98.
11. Wiczorek D. Ukrainiskij pierfiekht na *-no*, *-to* na fonie polskogo pierfiekhta. Wrocław, 1994.